

TEST és HATALOM

Még egyszer Spiegelmann Lauráról¹

„Van egy nő.”
(Esterházy Péter: *Egy nő*)

„Spiegelmann Laura én vagyok.”
(kabai lóránt)

A testre vonatkozó, egymásnak sok esetben ellentmondó filozófiai és esztétikai nézetek között felfedezhető egy közös vonatkozási pont: a test egyszerre természeti és kulturális meghatározottságát, azaz a testi létezésnek a biológiai kódjait, illetve az aktuális külsődleges kötöttségek általi befolyásoltságát rendszerint nem vitatják.² Az utóbbi szempont következménye, hogy a társadalmi érintkezésben résztvevő, kulturált test mindig meghatározott szabályok szerint értelmeződik: a jelentése a kulturális és társadalmi elvárásokhoz viszonyítva határozható meg, hiszen a testünk által közvetített üzenet, illetve az ennek nyomán bekövetkező elfogadás vagy diszkrimináció annak a függvénye, hogy a testünk a mindenkori ideális testképhez viszonyítva mennyiben mutat eltérést.³ A modern társadalmakban a normától való esztétikai, orvostudományi vagy funkcionális elkülönböződés hátrány, éppen ezért az igazodás, a hasonulás igénye (azaz a test formálásának, becsomagolásának, vagyis a természetinek a kulturálisan elfogadott irányába való elmozdítása) voltaképp maga válik elvárássá. A lélek – ahogy azt Foucault több helyen megfogalmazza⁴ – abban az értelemben a test börtöne, hogy meghatározott szabályok révén irányítja annak működését és megjelenését. A testtel való bánásmód beleíródik

„És szó sincs szerelemről, más néven törődésről – csak birtoklásról, más néven tulajdonról.”
(Chuck Palahniuk: *Harcosok klubja*)

a kultúra mintázatába: a fizikai munka, a táplálkozás, a test karbantartásának módja vagy a szexuális tevékenység, és a testről való beszéd egyaránt a morál, a genderalapú elvárások, az ésszerűség metszetében valósul meg. A szép test (mindenekelőtt a szép női test) tárgy, a befolyásolás, a hatalomgyakorlás eszköze; a társadalmi létezés azonban elvárja a neutrális, stilizált testképet, amely mentes a korporeális tünetektől (mint szexualitás, öregedés, halál, táplálkozás, emésztés, ürítés, testnedvek stb.) A szubjektum interiorizálja a testre vonatkozó szabályokat (elfojtja vagy elodázza a test szükségleteit⁵), azonban a szabadságának a gondolata összefügg a test felszabadítására való törekvéssel.

Esterházy Péter *Egy nő* című kötete az erotika nyelve és a korporeális narratív technikák értelmében hajtja végre a női test „felszabadítását”: a kötet szövegeiben a nő mint a maszkulin tekintet tárgya jele-

nik meg, azonban ez a tekintet (illetve a megnevezésre szolgáló nyelv) nemcsak az ideális, teljes, kívánatos testet fogadja be, hanem a sebezhető, abnormális, patológikus, marginalizált korpuszt is tárgyává teszi. De ahogy a kritikák, tanulmányok rámutattak, voltaképp „sem a nő(k)ről, sem a női(es)ségről nem tudunk meg szinte semmit, nem találunk jellemeket, motivált érzelmi viszonyulást, ahogy történetet sem, s a színre vitt szituációk is gyakorta nehezen azonosíthatók.”⁶ A kötet téje egy beszédmód és egy szemléletmód felmutatása, amely a női testet hétköznapi helyzetekben ábrázolja, eltávolítja a mítoszképzés és stilizálás (nyelvi) folyamatairól – és ezáltal a mű az *Édeskeves* előzményének is tekinthető. Spiegelmann Laura (azaz, már tudjuk, kabai lóránt) kötete a test fogalmáról leválasztja a kulturális és genderalapú, morális és ésszerűségi elvárásokat, illetve a nő saját testéről való beszédének hagyományát is felforgatja (azt a tradíciót, amelybe például Csokonai Lili vagy Sárbogárdi Jolán figurája bizonyos mértékig illeszkedett). Laura szövege vágszöveg, a test kívánságairól (azok kielégüléséről vagy teljesületlenségéről) szól, és arról, mi történik a lélekkel, ha a test visszanyeri eredeti, természetes szabadságát: „[...] néha eszembe jut fiatal önmagam, és kissé nehéz szívvel emlékszem vissza életemnek erre a felhőtlen korszakára, amelyben tökéletesen magabiztos voltam, és amelyben a kétségnek árnyéka sem kísértett meg soha, hát hogyan fordulhatott visszájára ez a harsány életerő, miért fordult ellenem, hogyan lehetséges, hogy az én jól fejlett fettes énem váratlanul, úgyszólván egyik napról a másikra olvadásnak indult [...]” (15–16.)

A test felszabadítása bizonyos értelemben a szubjektum szabadságát is feltételezi, hiszen „[a]z ember szabad, mert nincsen »valódi természete«, mert, szemben az állattal, nem kódja a természet, de nem kódja a kultúrája, történelme, társadalma sem. Mert nincs valódi természete, az ember minden meghatározást elutasíthat, és kritika tárgyává tehet.”⁸ A test itt nem esztétikus és kívánatos tárgy, hanem funkcionalitásában jelentős használati tárgy. Olyan beszélővel van dolgunk, akinek elsődleges közlendője annak jelzése, hogy a test (a saját test is) hatalmi játékok részévé válik: az integritás és identitás fölötti irányítás, illetve a saját test révén a másik test (más testek) fölötti uralom megszerzése a tét. Az interszjektív viszonyok alapja a hatalom és a küzdelem dinamikája, a szubjektum önazonosságát a részvétel, és nem a résztvevő egyedisége biztosítja, hiszen a „másik” itt felcserélhető, pótolható, helyettesíthető. Nem véletlen, hogy a szöveg egyik legdirektebb intertextusa a *Harcosok klubja* című Palahniuk-regény, az azonos című fejezet pedig a férfi-nő viszony beteljesülését (azaz a megismerkedés – csábítás – kontaktus hármasságát) harcként értelmezi („láncdohányzunk szinte ver-

senyezve”, „kitartóan kívánom, és ezért játszom még vele”, „nem tudunk leállni, hajnalig hajszoljuk egymást” [20., 22.]).

A kötet provokációja abból adódik, hogy mind tematikus, mind nyelvi értelemben átlépi a konvenciókat. Laura tökéletlen (aszimmetrikus, bizonyos testrészeket tekintve az átlagtól eltérő, időnként a higiénit nélkülöző, illetve, mint az a kórházban kiderül, fertőzött) testének láttatása, és az ehhez társuló magabiztosság, a frusztráció hiánya eleve szokatlan, ahogy az is, hogy a név nélküli szereplők ebben a kötetben többnyire férfiak. Az elbeszélő már az első jelenetben tabut sért, nemcsak a nőnek a szexusban alárendelt és kimondott, vállalt pozíciója okán, hanem a megmutatott testi aspektusok okán is. A női és férfi testnedvek jelentése, szimbolikája a zsidó-keresztény kultúrában eltérő, míg a férfiaké az erőt, a hősiességet demonstrálja (például a férfi vérét ontja a hazáért, a nőért, az elveiért), addig a nő menstruációs vére a bűnbeesés, az eredendő bűn emléke, nyoma.⁹ A „havibaj” archetipikus értelmezése megjelenik például az *andante* című fejezetben: „[...] mit remélek, ha szembejön rögtön gond, baj és bánat, e három kópé, vidám jó barát, engem már nyilván régóta vártak, közben átáztam, érzem vérem szagát, kedvetlen esőben bűnjelként szárad, ha azt mondom, jól vagyok, kit verék át?” (91.) Más esetben a szöveg a testnedvek spirituális vonatkozásait leválasztja, csak a fizikalitás dimenzióját őrzi meg, például a nyitó jelenetben, ahol a különböző női váladékok említése és a szexualizált test leírása együttesen a tabusértést, sőt a perverziót demonstrálják. A megaláztatás, a fájdalom, a kiszolgáltatottság itt része a szexualitásnak, a testi tapasztalat a hiány, a kielégülés, a fájdalom és az erőszak dimenzióiban határozható meg. Az *Édeskeves* ebben az értelemben az erotika 18. századból eredeztethető, sade-i fogalmához kapcsolódik, másrészt a szexualizált test leírásai (a testi vágy-hiány, az étkezés, az alkoholfogyasztás, az emésztés, ürítkezés közvetett vagy közvetlen megjelenése az öntudatvesztések hangsúlyozása) azokat a nézeteket idézik, amelyek az emberi testet az animalitás fogalmával hozzák összefüggésbe: a szöveg bővelkedik olyan szituációkban, amelyekben az egyén meg van fosztva attól, hogy felülemelkedjen az animális, állati ösztönökön, mivel a test kívánságai motiválják.¹⁰ Laura öngyilkossági kísérlete a felszabadított test feletti irányítás visszaszerzésének radikális kísérleteként értelmezhető, a kötet végén azonban az élvezetek hajszolásában a test érzéki teljesítményét kiterjesztő, androgünné váló, Baudrillard-nál megjelenő posztmodern szubjektum érhető tetten.¹¹

Spiegelmann Laura nyilatkozataiban a blogregény megjelenése idején a szégyen fogalma alapvető jelentőséggel bír. Az álnévhasználatot, a fokozott rejtőzkö-

dést azzal magyarázza, hogy a hozzátartozóinak nem akar fájdalmat okozni, illetve hangsúlyozza, hogy a szerzői név voltaképp nem számít:

„PRAE.hu: A szöveg megformálását tetéző játéknak vagy inkább szükséghelyzetnek neveznéd a szituációt, amibe beleszöppentél?

Spiegelmann Laura: Előbb valóban afféle szükséghelyzet volt (a család miatt, mint korábban említettem már), később viszont egyre jobban tetszett nekem is, hogy miközben a regény valóban alapvetően az identitás kérdéséről szól, mégis egy »ál«-név szerepel fölötte. Igen, ez egy magas labda volt. De legalább jól szórakozom a találgatásokon, miközben biztos vagyok abban, hogy a szerző (a szerző személye) nem számít.”¹²

A testábrázolás mindig részekre osztás, a tekintet vagy a nyelv a test bejárása, leírása során kiemeli és elrejti annak szegmenseit: mind a szexuális, mind az orvosi, mind az esztétikai diskurzus más-más módon hajtja végre ezt a műveletet (a különböző testet érintő diskurzusok eltérése ebből a műveleti különbségből adódik). Az *Édeskevés* jellemzően úgy mutatja meg a női testet, ahogy nem illik látni azt: olyan testi elemeket mutat meg, illetve olyan kontextusokat hoz létre, amelyek a hétköznapi tekintet számára kellemetlenek (itt utalhatunk ismét a biológiai folyamatokra vagy a morális szempontból vitatható női szerepvállalásra). Az önéletrajziként beállított kötet szemantikai síkjára tehát valóban alátámasztja, indokolja a szégyenérzetet, hiszen „[a] szégyennel összekapcsol alap-

vető tapasztalat az, hogy az embert nem megfelelően látják nem megfelelő emberek nem megfelelő körülmények között. Ez közvetlen kapcsolatban áll a mezítelenséggel, különösen szexuális vonatkozásokban.”¹³ Az szégyenkezik, aki valamilyen, mások által helytelenített helyzetbe került, mások által helyteleníthető módon cselekszik, vagy egyszerűen az intim szférája sérül (lásd Zsuzsanna esetét a vénekkel).

Az *Édeskevés*ben a testi kitérültség a szégyen apropója – voltaképp ezen a ponton válik fontossá a szerző neme, az álnév, illetve a maszk természete. Nem mindegy, hogy a kötetet egyfajta vallomásként olvassuk, ahol a női test ilyen „szégyentelen” ábrázolása egyfajta felfedés, leleplezés, felszabadulás, amely a nőiség kulturális kontextusaira irányul; vagy olyan szöveggé, amelyben a szégyen (és a szégyentelenség) a szövegalkotás eszköze, írói fogás, amely a maszk megformálásában, az olvasó félrevezetésében érdekelt. Kabai lóránt legutóbbi kötetének fülszövegében¹⁴ leplezte le magát, azt, hogy Spiegelmann Laura maszkja mögött voltaképp egy férfi áll. Tehát semmiképp sem autobiográf szöveggel, autentikus tapasztalatokkal hanem – ahogy azt például egyik értő kritikusa, Kiss Noémi gyanította¹⁵ – egy „profi” férfi szerző szövegmutatványával van dolgunk. Ebben a megváltozott kontextusban az *Édeskevés*ben ábrázolt nő a férfi tekintet tárgya, a szexualizált női test pedig voltaképp a maszkulin vágy kivetülése. A szégyen ebben az értelemben nem a kitérültség következménye (hiszen voltaképp nincs felfedés), hanem kizárólag a né-

ző, azaz olvasó ilyen értelemben pornográf tekintete szempontjából értelmezhető. Rancière szerint „[a] néző egy látszat előtt áll, anélkül, hogy ismerné az illető látszat előállításának folyamatát, illetve a valóságot, amely mögötte rejlik. [...] nézni a cselekvés elmentéje. A néző mozdulatlanul, passzívan ül a helyén. Nézőnek lenni annyit jelent, mint passzívnak lenni. A néző el van vágva a tudás képességétől, ahogy el van vágva a cselekvés hatalmától is.”¹⁶ Innen nézve az *Édeskevés* testképe cseppet sem korrekt politikailag, hiszen a női vágy, az ideálistól eltérő testkép, a tabusértő cselekmények leírása nem a test felszabadítását szolgálja, hanem a nőre irányuló vágy fokozását – ez az újraszituálás, újraélés voltaképp minden pornográfia alapja, a pornó fogyasztójának szégyene, morális defektusa abban rejlik, hogy egyrészt a nőtől a megszólalás lehetőségét, az eszköz-mivoltból való kilépést, a nézőtől-befogadótól pedig a cselekvés, az aktivitás esélyét vonja meg. Laura nem szabadságharcos, legfeljebb (ahogy erre a mű eredeti címe is utal) mangahős, egyfajta hentai-figura, s igazolja a női hősökre vonatkozó sztereotípiákat, azt, hogy „[...] az újkéletű női hősi szerep irreális, úgy van megkonstruálva, hogy csakis fantáziakép lehet, valós életlehetőséget sem nem tükröz, sem nem sugall. Ellenkezőleg a sugallat inkább antifeminista jellegű, amennyiben a női térnyerésért folytatott harcot befejezettnek, a nőekkel szembeni (valódi) erőszakot pedig (a valótlan kép révén) igazolja”.¹⁷

A Harcosok klubja főszereplő-narrátora a mű végén azzal szembesül, hogy Tyler Banks világa – és maga Tyler Banks – nem létezik, pontosabban csak saját tudatának kivetüléseként létezik. Spiegelmann Laura feminista, gender-szempontú, nőtörténeti távlatokat nyitó olvasói azzal szembesülnek, hogy a névhez nem tartozik test, ezért nincs nő sem. A leleplezett alteregó/álnév valahogy úgy működik, mint a lekapcsolt avatar, vagy a sírkamrából előkerülő halotti maszk: története lezárt, jelentése körvonalazható, immár végérvényesen egyetlen szerzői név jelentéseihez és jelöltségeihez rögzítve – legalábbis pillanatnyilag. De az álnév természetéből (álnév és szerzői név önkényesen és aktuálisan létrejött, kizárólag a szerző vallomására alapozott kapcsolatából) adódik, hogy a leleplezés gesztusa visszavonható, vagy felülírható egy újabb leleplezéssel: bármikor kiderülhet, mégis „van egy nő”, aki azt állítja, „Spiegelmann Laura én vagyok”, átrendezve ezzel mind a testet érintő hatalmi viszonyokat, mind pedig a kötetre és a Spiegelmann-jelenségre irányuló kérdésfelvetések hierarchikus rendjét. ■ ■ ■

Nagy Csilla (1981, Balassagyarmat): irodalomtörténész, kritikus, a *Palócföld* szerkesztője. A MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, ingázó vendégtanár (Bél Mátyás Egyetem, Besztercebánya).

JEGYZETEK

- 1 A tanulmány a *Pseudonymy a masky v literatúre* [Álnév és maszk az irodalomban] című nemzetközi VEGA tudományos kutatói program (2013–2015, Szlovákia, A projekt száma: 1/0021/13) keretében készült.
- 2 Vö. Joó Mária: *A feminista elmélet és a női test*. Magyar Filozófiai Szemle, 2010/2. 64–80. (ltt: 64.)
- 3 Vö. pl.: Foucault, Michel: *A szexualitás története I–II–III*. Bp., Atlantisz, Bordo, Susan: *A karcsú test olvasata* [online]. Ford. Szőke Dorottya, Matuska Ágnes. Apertúra, 2009/tél, <http://apertura.hu/2009/tel/bordo>
- 4 Vö. pl. Foucault, Michel: *A szexualitás története I–II–III*. Bp., Atlantisz.
- 5 Vö. Foucault, A *szexualitás története III*. Ford. Sujtő László. Bp., Atlantisz, 2001, 141.
- 6 Horváth Györgyi – Rácz I. Péter: *Nő a vágya?* Kalligram, 2000. április, 132.
- 7 Spiegelmann Laura: *Édeskevés*. Bp., Magvető, 2008. (Az idézetek helyét a későbbiekben a törzsszövegben, oldalszámmal jelzem.)
- 8 Tallár Pascal kapcsán fogalmazza meg az idézett mondatot. Ld. Tallár Ferenc: *A szabadság és az európai tradíció*. Bp., Atlantisz, 1999, 41.
- 9 Kérchy Anna: *Tapogatózások. A test elméletének alakzatai* [online]. Apertúra, 2009/tél, <http://apertura.hu/2009/tel/kerchy>
- 10 Széplaky Gerda: *Az ember teste*. Filozófiai írások. Pozsony, Kalligram, 2011, 213–215.
- 11 Baudrillard, Jean: A rossz transzparenciája. Ford. Klimó Ágnes. Budapest, Balassi, 1997.
- 12 Berta Ádám: *Spiegelmann Laura már nem annyira trágár az ágyban. Interjú Spiegelmann Laurával* [online]. Prae.hu, 2009. 12. 14. <http://www.prae.hu/index.php?route=article%2Farticle&aid=2442>
- 13 Williams, Bernard: Szégyen és autonómia. Ford. Szabó Beáta. In Gulyás Gábor, Széplaky Gerda (szerk.): *Az árnyék helye. Tanulmányok a hatalom, a morál és az erőszak kérdéseiről*. Pozsony, Kalligram, 2011, 23.
- 14 kabai lóránt: *Avasi keserű*, Miskolc, 2013, Szoba Kiadó.
- 15 Kiss Noémi: *Keserű és nimfomán* [online]. Magyar Narancs, 2008/41. (10.09.), http://magyarnarancs.hu/zene2/konyv_-_keseru_es_nimfoman_-_spiegelmann_laura_edeskeves-69611
- 16 Rancière, Jacques: *A felszabadult néző*. Ford. Erhardt Miklós. Bp., Műcsarnok, 2008, 7–8.
- 17 Margaret Finnegan idézi Hódosy Annamária: *Alien a Predator, avagy Emancipáció vs. Reprodukció sci-fi horror keretben* [online]. Apertúra, 2011/tél, <http://apertura.hu/2011/tel/hodosy>. Finnegan, Margaret: *Sold! The Illusion of Independence* [online]. Los Angeles Times, 2001. január 1. <http://articles.latimes.com/2001/jan/01/news/cl-7062>